

Europas hverdag og pudsigheder

Jan Jakob Floryan

En guided tour gennem det 20. århundredes
Europa, som det er værd at tage med på

Geert Mak: **Europa. En rejse gennem det 20. århundrede.** *Tiderne Skifter, København 2010, 952 s.*

Min bogreol rummer en hel lille samling af europabøger. Lad mig i flæng nævne nogle af dem, overvejende på dansk: tyskeren Hans Magnus Enzensbergers panorerende og kritiske historieskildring: *Åh, Europa*; svenskeren Ingmar Karlssons overvejelser om en europæisk nation: *Europa og folkene*; tjekken Patrick Ouredniks spydigt udleverende: *Europeana*; polakken Krzysztof Pomians kulturhistoriske *Europa i jej narody (Europa og dets folkeslag)*. Endelig skal nævnes danskerne Hans-Jørgen Schanz' vue over de europæiske ideer, der har præget verden: *Europæisk idehistorie*; Jørgen Schmitz' næsten lærebøgsagtige: *Kristendommen i den europæiske kultur*; Uffe Østergårds vidtfavnende og kloge: *Europa. Identitet og identitetspolitik* og endelig essaysamlingen: *Europa i alle palettens farver*, redigeret

af Simon Emil Amitzbøl og Erik Boel.

Blandt europabøgerne må også nævnes to kirkefyrsters bidrag. Det er tyskeren Joseph Ratzinger (pave Benedikt XVI) om Europas kristne grundvold: *Europa. I suoi fondamenti oggi e domani [Europa. Dets fundament i dag og i morgen]* og den katolske kirkes grundlæggende skrift om kirken og kristenheden i Europa: *Post-Synodical Apostolic Exhortation Ecclesia in Europa of His Holiness Pope John Poul II to the Bishops, Men and Women in the Consecrated Life and All the Lay Faithful on Jesus Christ Alive in His Church, The Source of Hope For Europe.*

Det er kun et udpluk af materialet, og så har jeg slet ikke nævnt den omfattende litteratur, der befatter sig med den europæiske afart, der hedder Den Europæiske Union. Skønlitteraturen, hvor Europa er med, har jeg helt udeladt, for her bliver det rigtig uoverskueligt.

Vi europæere vil gerne læse om os

selv og dreje og analysere Europas væsen. Det er i denne række af vellykkede og mindre vellykkede europabøger, at hollænderen Geert Maks monumentale værk *Europa. En rejse gennem det 20. århundrede* følger sig. Bogen udkom i 2004, er blevet genoptrykt adskillige gange og foreligger nu på dansk.

Transeuropæiske rejser

Mak tager læseren ud på en række transeuropæiske rejser og hans stil er hverken faglitteraturens, skønlitteraturens eller den journalistiske reportages. Eller også er den alle tre på én gang. Den er velskrevet og forlenet med den autenticitet, der følger af, at forfatteren selv har været alle stederne og blander sine historisk-politiske analyser med egne oplevelser og indtryk.

Bogen er bygget op over 300 daglige beretninger til det hollandske dagblad *NRC Handelsblad*, som også finansierede den årelange rejse. Kendetegnen for Mak er, at han ikke blot rejser i tiden fra 1900 til i dag, men at han også giver sig tid til at rejse. Her er ingen faldskærmsjournalistik med hurtig udrykning, hurtige indslag og hurtigt ud igen.

Mak flyver ikke. Han tager tog, floddamper og pram. Omslaget til bogen smykkes da også af jernbaneskiner og et sporskifte. En kompliment til designeren Mikkel Henssel. Bogen er udstyret med Europa-kort, hvor rejseruterne, de besøgte byer

(og flækker) og fronterne, hvor det er relevant, er markeret for hvert hovedafsnit. Togrejserne – ofte dag- og nattelange og strabadserende – giver Mak tid til omtanke, analyse og bearbejdning af indtryk, både visuelle og verbale. Dertil kommer, at jernbanerne spillede en central rolle i Europas historie i første halvdel af det 20. århundrede. Det i den grad at Første Verdenskrig blev igangsat og udkæmpet med køreplanerne som en strategisk konstant.

Det gør Mak en del ud af i sin fremstilling af, hvorledes den uopholdelige drift mod krig rullede af sig selv, skønt ingen ønskede krig, og de to fætre, den tyske kejser Wilhelm II og zar Nikolaj II, i et desperat forsøg ville standse katastrofen ved breve til hinanden. Det var dagen, før kanonerne tog over. For alle magterne gjaldt nemlig, at det ville være militært utilgiveligt at nøle og være den sidste til at mobilisere og udstationere millioner af soldater i kampstillinger. Jernbanerne havde kun en vis kapacitet, og det var på forhånd nøje udregnet, hvor mange soldater og hvor meget udstyr de kunne fragte og hvornår.

Den store krig

Første Verdenskrig fylder godt hos Mak og ikke uden grund. Det var en cæsur i Europas og menneskehedens historie. Massekrigen og massebevægelserne var kommet til verden og forårsagede en ny 'Trediveårs-

LITTERATUR

krig” – fra 1914 til 1945. Det synes denne anmelder fornuftigt og berettiget at betragte hele perioden som én lang krig indledt med millioner af menneskers død i de slibrige, rottebefængte og uhumske skyttegrave og afsluttet med igen millioner af ofre, både dem i uniform og dem uden.

Mennesker blev skudt, myrdet, døde i bombernes flammer, af gas eller af sult og udmattelse. På det felt ligner begyndelsen og afslutningen hinanden, men der er tillige forskelle. I Første Verdenskrig var ikke al anstændighed endnu fortrængt af had, krigslyst og sadisme. Da et fransk fly allerede i september 1914 kastede en enkelt bombe over Nürnberg, var reaktionen, at det var ‘uanstændigt’. Antallet af civile tab var da også svindende; cirka 5 pct. af alle ofre. I Anden Verdenskrig var det 50 pct., viser en af Maks tankevækkende statistikker.

Europa oplevede andet end krig i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet. Den mest markante og betydende udvikling var bevægelsen i samfundet: Fra land til by, fra fødeegn til USA. Metropolerne voksede med alt, hvad det bragte af sociale spændinger og uro.

Fra Lenin...

Et andet emne, Mak bringer op på interessanteste vis i forbindelse med byerne, er de personer, som de husede. Her er det værd at hæfte sig

ved to personer, hvis gøren og laden han beskriver, og som fik den største (grumme) betydning for verdenen. Den første er Vladimir Ilitj Uljanov. En russer født i en skoleembedsfamilie i provinsen, radikaliseret af politiets drab på hans anarkistiske bror og derefter selv en professionel revolutionær. Bedst kendt under dæknavnet Lenin. Hans revolutionære udskejelser førte ham til årelang forvisning i Sibirien og derefter til sytten års eksil i Zürich.

I al den tid koncentrerede han sine betydelige intellektuelle ressourcer om revolutionen. Utallige er de skrifter, indlæg, erklæringer og programmer, der flød fra hans pen – men de fandt ikke læsere uden for den snævre kreds af indviede og sikkerhedspolitiet. Han blev overrumplet i sit revolutionære svejtsiske elfenbenstårn ved nyheden om Februarrevolutionen i 1917 (efter vores kalender i marts). Lige pludselig var han, den i egen opfattelse mest selvskrevne revolutionsleder, ved at blive sat på et sidespor. Kun ét kunne redde ham: Hurtigst muligt at komme tilbage til det kogende Rusland.

Der var blot det problem, at Rusland og Tyskland var i krig med hinanden, og for at komme til det russiske rige måtte man enten igennem det tyske eller østrig-ungarske kejserdømme.

Det var der imidlertid råd for. I den tyske generalstab og efterretningstjeneste har man længe tænkt

på at 'revolutionere' Rusland, som det blev kaldt. Det vil sige svække den russiske kæmpe gennem et internt oprør. Lenin var et af redskaberne, som man fra tysk side koncentrerede sig om. Et plomberet tog fra Basel til Trelleborg bragte Lenin og hans tredive rejsefæller gennem fjendeland ledsaget af to tyske officerer. Færge til Ystad og videre til Stockholm. Herfra den lange og omstændelige rejse i forklædning til Helsingfors, som det var relativt nemt at komme ind i, og som samtidig havde den fordel for Lenin, at den lå i det russiske imperium. Herfra til Sankt Petersborg, hvor jublende masser modtog ham uden for Finlandsbanegården. Den del af Lenins færd er spændende som en kriminalroman og velkendt.

Hvad man ikke vidste, og hvad der siden blev undertrykt fra sovjetisk side, var, at der efter det plomberede tog fulgte 45 millioner rigsmark i guld. Bolsjevikkerne fik pludselig rigelig med midler og omsatte dem straks og effektivt til kamp mod den borgerligt-demokratiske Provisoriske Regering. Altså det bolsjevikiske kup i november 1917, kaldet Oktoberrevolutionen, var mestendels finansieret af den tyske efterretnings-tjeneste. Planen virkede, den russiske krigsindsats brød sammen, og bolsjevikkerne indgik en fredsaftale i 1918 med tyskerne i Brest-Litovsk, hvor de solgte det vestlige Rusland for fred. Senere samme år brød det tyske kejserrige sammen, og Mak

værdiger også den abdicerede kejser Wilhelm i eksil i det hollandske Doorn nogle sider.

...til Hitler

For Lenin blev det først Sankt Petersborg og siden Moskva, hvorfra han ledede borgerkrigen mod De Hvide og bagefter opbygningen af den socialistiske stat. Alt imens det stod på, vandrede en anden mand med store, skuffede ambitioner rundt i Wien. Byen var degraderet fra hovedstad i et imperium til at være det i en af de mindre europæiske stater, Østrig. Han kom fra en familie af lavere funktionærer, hans far var en toldembedsmand i en flække ikke langt fra Wien.

I storbyen forsøgte han at slå igennem som maler og tegner og signerede sine frembringelser med A. Hitler. Det var ikke nogen glanstid for ham. "Dagdrømmer, fattiglem, håbløs kunstmaler" lyder Maks karakteristik af A. Hitler.

Der var dog noget, der optog Hitler i det forarmede og nedslidte Wien. Byen sydede af nationalisme, antisemitisme og det, der senere blev til nationalsocialisme. Mak kan ikke finde nogen klare tegn på, at Hitler var engageret i nogen af disse bevægelser, men han var tæt omgivet af dem i de nedre samfundslag, hvor han færdedes. Der er meget mere spændende at læse om Wien hos Mak både før og efter 1914. Byen fremstår som symbol på det

LITTERATUR

gamle og måske lykkeligere Europas sammenbrud og elendighed, der varede ved til 1945 og for den østlige dels vedkommende frem til 1989.

Massen som den centrale kraft

Fra det moderne Europa står Sarajevo, den jugoslaviske krig og NATOs intervention centralt. Nu troede vi alle, at Den Evige Fred (Immanuel Kant) var kommet, men nej, og sårene er ikke lægt endnu.

Mak dykker ned i politik, økonomi og sociologi. Højest interessant er hans oplysninger kapitel for kapitel om de enkelte metropolvers vækst: Berlin 1 million i 1870, 4 millioner i 1914; London 2,6 millioner i 1850, 7,1 millioner i 1911; Wien 230.000 i 1801 og 2 millioner i 1914 og så 'Paris, det 19. århundredes hovedstad' (Walter Benjamin). Dyk i arkiver giver ham endvidere materiale til at fortælle om den sociale udvikling i storbyerne og ikke mindst den talrige og ikke ufarlige underklasse, der fristede en meget kummerlig tilværelse omkring åbne kloakker, ryggede skorstene og i elendige huse eller skure.

På et højere plan inddrager Mak både Walter Benjamin og Elias Canetti – begge såvel forfattere som skarpe iagttagere af samfundet. Inspireret af London henter han fra dem betragtningerne om 'massen'. Hvornår bliver folk til masse? Jo,

Benjamins definition er klar og genkendelig for os alle. Massen opstår, "i det øjeblik, hvor folk på gaden, forbigængere, ikke mere ser hinanden i øjnene". Fra Canettis *Crowds and Power* henter Mak en beskrivelse af 'masse' som altid voksende, behersket af lighed, søgende tæthed og ustandeligt på udkik efter en retning. Og, føjer Mak til, "massen skulle blive den centrale kraft bag det 20. århundredes historie".

Til sidst et par ord om oversættelsen ved Tove Dueholm Nielsen. Oversættelsen er god, sproget mundret og flydende og al respekt for at have magtet så digert et værk, men et par fejltrin er der. Et af dem er, at det i en opremsning af de europæiske magter omkring 1914 pludselig står *United Kingdom*, mens alle andre landenavne er danske. Længere inde i bogen bruges Storbritannien som navn, og det er inkonsekvent.

Europa. En rejse gennem det 20. århundrede er en *guided tour*, som det er værd at tage med på. Der skal også lyde anerkendelse til forlaget Tiderne Skifter for denne og andre udgivelser i samme klasse. De er tegn på, hvad Sovjetunionens sammenbrud har haft og har af betydning for, hvad vi europæere kan lære om os selv.

Jan Jakob Floryan er cand.scient.pol. & art.